

Kovács Teofil

Lelkészek, korok, öltözetek

Az újabb szakirodalom kevés figyelmet szentelt a viselettörténetnek. Takács Béla posztumusz megjelent műve olyan témát vet fel, amellyel korábban legrészletesebben Payr Sándor 1935-ben kiadott, *A magyar protestáns papi öltöny története* című könyve foglalkozott.

Már a reformáció kezdetén, néhány évtizeden belül fontos elvi kérdéssé vált a lelkészek ruházata. Joggal felvetődik a kérdés, mi lett a sorsa a papi ruháknak, amelyek korábban az egyház gazdagságát voltak hivatottak megjeleníteni? A főpapi viselet a fényűzés miatt problematikusnak tűnt, mint ahogy az is előfordult, hogy szegénység miatt nem volt külön ruhája a prédikátoroknak. Az öltözetet tekintve elég nagy volt a különbség a lelkészek között, hiszen a feljegyzések szerint egyesek *haramia módra*, mások viszont *fejedelmi módon* öltözködtek. Több zsinaton is napirendre került ez a téma. Az egyik legkorábbi magyarországi forrás 1554-ben nyilatkozott erről a kérdéstről, elvárva, hogy a prédikátorok öltözete tisztességes legyen „*még abbul is megismertessenek Christus szolgálóinak lenni*”. Az még érthető, hogy a *Baranyai kánonok* nem engedi, hogy a prédikátorok katonák, városi szolgák, ügyvédek vagy kereskedők ruhájához hasonló viseletet hordjanak. Meglepő azonban, hogy a mohácsi csata után alig harminc évvel tiltani kellett a törökös viseletet. Ez arra is utal, hogy a török hatás az öltözködés terén igen jelentős volt. A különféle rendelkezésekben kitértek arra is, hogy a megbotránkozást okozó ruházatot viselőket meg kell büntetni.

Sajnos, komoly gondot jelent a ránk maradt képi ábrázolások hitelessége. Ennek kap-

csán sok a találgatás. A 16. századból Szegedi Kis István az egyetlen, akiről fennmaradt fametszetet készítettek. A neves reformátor Bazelben, 1585-ben megjelent nagy művének, a *Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine* egyik lapján található az a metszet, amelyet ismeretlen svájci művész készített Skaricza Máté festménye alapján. Skaricza jászberényi tanítóskodása alatt írta meg Szegedi Kis Istvánról szóló életrajzát. A korabeli adatokból tudjuk, hogy a 16. században a római katolikus papot és a református prédikátort a viselete alapján könnyen meg lehetett különböztetni.

Nem csitultak a papi viselet körüli viták a 17. század folyamán sem. A különböző zsinatok újra meg újra tiltó rendelkezéseket hoztak, melyek érintették a lelkészek tisztességes megjelenése mellett feleségeik és gyermekeik öltözködését, haj- és lábbeli viseletét is. A tényleges viseletről nincsenek leírások, csak a tiltásokból lehet rájuk valamelyest következtetni. A sok szabály mellett, amelyek inkább arról szóltak, hogy milyen ne legyen a papi ruházat, csak három hiteles 17. századi festmény van, a többi címerkép, illetve vízfestmény. Ebből az egyik Szenczi Molnár Albert (1574–1634) 1604-ben, Nürnbergben megjelent *Dictionarium latino-hungaricum* című műve számára készült képmás, amelyen ő feltehetőleg német öltözetet visel, hiszen életének nagyobbik részét külföldön töltötte. Valószínűleg ezt a harminc éves lelkészt ábrázoló rézmetszetet vehette alapul a Kálvin *Institutio*jának magyar fordításához, Crispin van Passe holland művész. Ez az 1624-es kiadású könyv a már ötven éves Szenczit örökíti meg. A külföldről visszatért

lelkészek gyakran idehaza is a nyugaton készített ruhájukat viselték, ami itthon újszerűnek hatott.

A gyászévtizedben (1671–1681) a protestáns lelkészek sorsát több emlékirat örökítette meg. Ezek között van olyan mű, amelyben a gályákra vitt prédikátorok öltözetéről képeket is láthatunk. Szabadulásuk után közülük kettőről, Séllyei Istvánról és Harsányi Móricz Istvánról készült Zürichben olajfestmény, de ez azért nem mérvadó viselettörténeti szempontból, mert korábbi magyaros ruházatuktól fogvatartóik megfosztották őket.

Az egyház figyelme a ruhaviselet mellett egyéb külsőségekre is kiterjedt. Az 1702-es debreceni gyűlés eltiltotta a prédikátorokat a szakáll-, majd 1705-ben a parókaviselestől. Ez azért is meglepő, mert a szakáll általános volt korábban a lelkészek körében. Gyöngyösi Árva Pál Oxfordban tanult derecskei prédikátort 1706-ban parókaviselése miatt felfüggesztették állásából. A zsinat kimondta, hogy rászorgálna arra, hogy parókáját a fejébe verjék, az angol szabású ruháját leszaggassák róla, polgári törvénszék elé állítsák. Később Gyöngyösinek a jezsuitákkal is meggyűlt a baja. 1725-ban elhagyta az országot. Mivel országos hatáskörű zsinatot a reformátusok nem tarthattak, az egyes egyházkerületek saját hatáskörben igyekeztek hátráltatni a nyugatot megjárt prédikátorok fényűző divatjának. 1742-ben a dunamelléki egyházkerület tassi gyűlésén a következőket tiltották meg:

1. A hajukat fejről porral – azaz púderrel – behintésük.
2. A hajukat hátra, illetőleg a háton végig, hosszan leeresszék, és a hajadonok módjára befonva – azaz copfba kötve – selyem szalaggal, pántlikával díszítsék.
3. A hajtövön rózsa, vagy más alakú selyem csokrot kössenek.
4. A hajukba nem tűzhetnek görbe fésűt.
5. A nyakkendőjüket csak tetszélgsre szolgáló arany, vagy egyéb fémből készült, fényes kapocccsal tűzzék össze.
6. Be nem gombolt dolmányt viseljenek csak

azért, hogy a cifra és fodros mellű ingük kilátásodjék, és ezzel irigységet, netán botránkozást keltsenek a szolgatársakban.

Ezek a rendeletek is jelzik, hogy hazánkba is beszivárgott a nyugati divat, amit nem néztek jó szemmel, mivel a nép körében botránkozást okozónak tartották, de felemelték szavukat a kopott és piszkos ruházat ellen is. Hatással volt a divatra a politika is. II. József németesítő intézkedéseinek hatására eleink tűntetően magyar viseletet kezdtek hordani. Az 1791-es budai országos zsinat csak röviden tért ki a lelkészek öltözetére. Annyit mondott ki, hogy a lelkészek *papi foglalatosságai alatt fekete öltönyt viseljenek*. Tehát nem szabályozta az egyéb alkalmakor történő ruházatot. Igaz, ezt már a korábbi rendelkezések megtették.

A 18. század csak kis mértékben gazdagabb a fennmaradt ábrázolásokban. Csak Szikszai György neves debreceni lelképásztorról és egy ismeretlen társáról ismerünk rézmetsetet. Olajfestményen Bod Péter és Sinai Miklós arcképét örökítették meg. Ezen kívül vannak még tusrajok és pecsétnyomók, amelyeken prédikátor látható. Új művészeti formaként az anyakönyvek jelennek meg. A címlapjaikat gyakran díszítik lelkészeket ábrázoló színes rajzok. Az egyik legismertebb ezek közül a kenderesi egyházközség anyakönyve, amelyben hat színes illusztráció található.

Az 1810-es években érzékelhető változás állt be a református lelkészek öltözetében. Ezt a katolikus és protestáns egyházak közötti uniós törekvések hozták létre. A ma is élő palástviseletre az első adat 1816-ból származik, amely a Dunamellékről terjedt el. Az uniós törekvésekből aztán nem lett semmi, de a Dunamelléken és a Dunántúlon elterjedt az a református papi viselet, amely a római katolikusoktól átvette a reverendát, az evangélikusoktól pedig a palástot. Ebben az időszakban sem lehet azt mondani, hogy a lelkészek viselete egységes lett volna. 1848-ban jött divatba a reverenda helyett az atilla,

de a zsinóros tóga is népszerűségnek örvendett. A fényképek tanúsága szerint még az 1870-es években is alig akadt két egyforma lelkészi öltözet.

Az egységes papi viselet terén továbblépést az 1881. évi zsinat határozata jelentett, amely úgy döntött, hogy a lelkészek hosszú fekete atillát és palástot viseljenek, nemcsak egyházi alkalmakkor, hanem hivatalos polgári ünnepélyeken is. Ez azonban nem jelentette azt, hogy mindezt egyszerre be is vezették volna. Az egységesítésben nagy szerepet játszott az 1907-ben létrejött Országos Református Lelkészegyesület (ORLE). A szervezet erőteljesen szorgalmazta az egységes megjelenést. Többek között arra hivatkoztak, hogy a katolikus és evangélikus lelkészeknek is tekintélyt kölcsönöz az egyenruha. Voltak, akik a Luther-féle köpenyt javasolták bevezetni. A viselet nemcsak tógából és palástból állott volna, hanem kiegészítette

volna egy díszöv és egy süveg is. Az egységesítésből aztán nem lett semmi, több éves komoly, a sajtóban is nagy teret kapott vita után 1910-re lecsillapodtak a kedélyek. Az ORLE-egyenruha tervezetét sok mással együtt elsodorta az I. világháború. Az egységesítés azonban nemcsak a reformátusoknál, hanem az evangélikusoknál sem sikerült tökéletesre. 1931-ben az ORLE debreceni konferenciáján megjelent négy evangélikus lelkészről jegyezték meg, hogy „teljesen egyforma palást, és egyforma Luther-köpenyeg úgy látszik, sohasem lesz”.

A szerző a fellelhető források összessége alapján részleteiben mutatja be a lelkészek viseletének történetét, és elemzi a rendelkezésre álló képeket is, amellyel közérthetőbbé teszi mondanivalóját. A kötet a magyar református egyházművészet egy eddig kellő mértékben fel nem tárt fejezetének megismeréséhez nyújt fontos támpontokat.

(Takács Béla: *A magyar református lelkészek öltözete*, Hernád Kiadó, Debrecen, 2004. Nemzet, egyház, művelődés III., sorozatszerkesztő: Dienes Dénes)

A hallhatatlanságra vágyó királyfi